

Politicamain, chapis vus?

Ils dretgs politics svizzers – guid tras la tschungla da las expressiuns politics

Tge è in'elecziun da maiorz? Tge vul dir cumular? Pudain nus votar electronicamain? Durant in onn d'elecziuns sco il 2011 èn talas dumondas zunt actualas. Respostas chatt'ins en la brochura «Politicamain, chapis Vus?» edida da la Chanzlia federala. Ella declera curt e bain ils dretgs politics da las burgaisas e dals burgais svizzers. Sper las infurmaziuns davart las pussaivladads d'eleger e da votar e davart ils dretgs politics porscha la

brochura las expressiuns tecnicas respectivas en tschintg linguas, en las quatter linguas nazionalas ed en englais. I suonda ina survista da varsaquants chavazzins dal mund politic utilis per mintga votant e votanta.

Administraziun ed autoritads

L'Administraziun federala cumpiglia l'administraziun federala centrala cun ils set departaments (ministeris), la Chanzlia federala, ils secretariats generals ed ils uffizis federals sco er l'administraziun federala decentrala cun las cumissiuns d'autorità e las autras unitads attribuidas, instituts independents e manaschis. Tar las incumbenzas principals da l'administraziun federala tutgan: exequir ils conclus prendids da l'Assamblea federala, en spezial da las leschas federalas, e dals mandats ch'il Cussegl federal dat; preparar ils affars dal Cussegl federal e da la legislaziun. Mintga departament vegn manà d'ina commembra u d'in commember dal Cussegl federal, la Chanzlia federala vegn manada da la chanceliera federala u dal chancelier federal. Betg part da l'administraziun federala fan las interpresas federalas autonomas dal dretg public, sco p.ex. la SUVA u la Banca nazionala svizra.

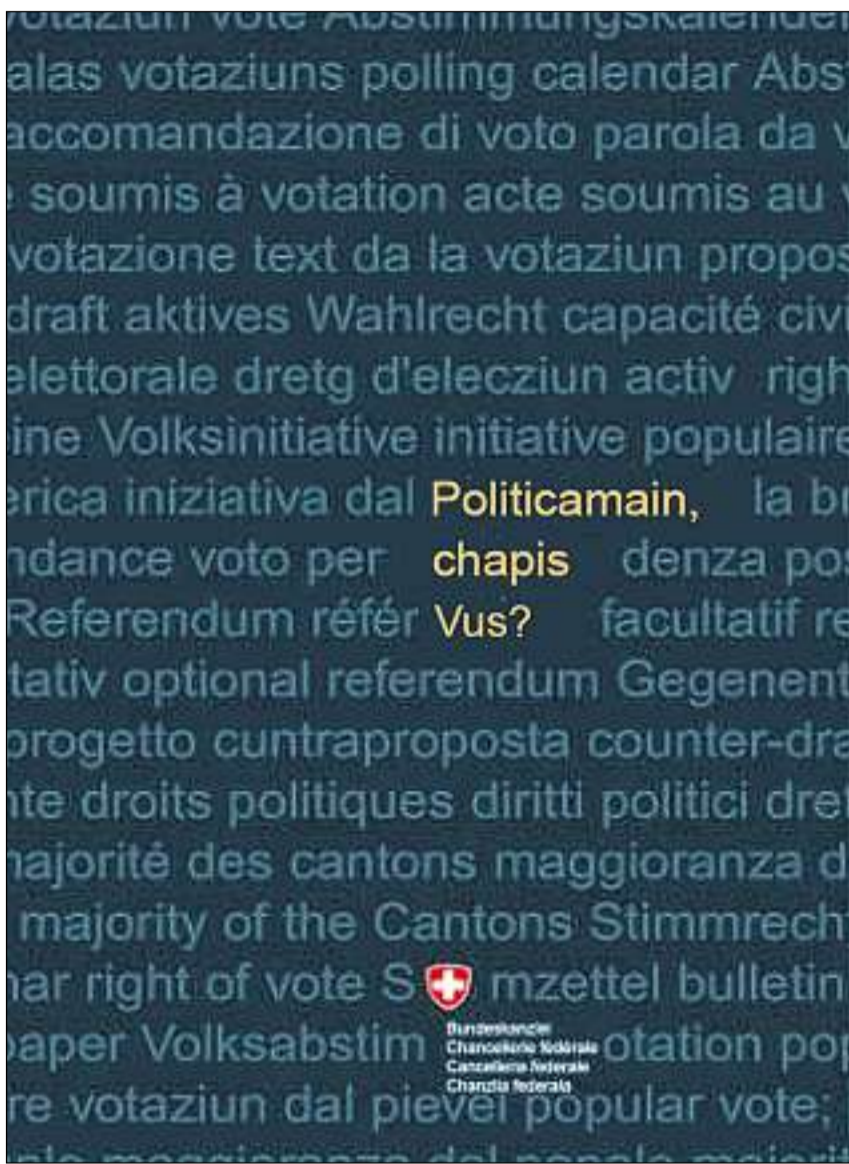
L'Assamblea federala è l'autorità legislativa suprema (legislativa) da la Confederaziun; ella sa cumpona da duas chombras, il Cussegl nazional ed il Cussegl dals chantuns. Las duas chombras tractan las

Eleger via l'internet

Per l'emprima giada en l'istorgia vegnan las Svizras ed ils Svizzers a l'exteriur d'ingins chantuns a pudair eleger ils 23 d'october 2011 lur represchentants e lur represchentants chantunals sin via electronica. Cun la votaziun sur l'internet han la Confederaziun ed ils chantuns gia fatg bunas experientschas. Il *vote électronique* funcziuna en moda segira e fidada. L'atun 2011 survegnan ussa var 22 000 Svizras e Svizzers a l'exteriur la pussaivladad d'eleger online.

Ils chantuns Argovia, Basilea-Citad, Grischun e Son Gagl han inoltrà al Cussegl federal ina dumonda correspundenta. Per la communitad da las Svizras e dals Svizzers a l'exteriur vegniss il diever da ses dretgs politics simplifitgà tras il *vote électronique*: il privel ch'il cedel electoral vegnia emplenì incorrectamain u ch'el arrivia memia tard tar il biro electoral croda davent.

Quest'emprima elecziun online pudess procurar per ina sensaziun en l'entira Europa: mo gist la Svizra e l'Estonia permettàn da votar sin via electronica sur l'internet. La Norvegia vegn a far emprimas emprovas l'atun da quest onn. En auters pajais è l'introducziun vegnida sistida per motivs politics e/u tecnicis.

Frontispizi da la brochura (2003).

fatschentas (leschas federalas, conclus da preventiv, stipular contracts internaziunals e.u.v.) per regla separadamain ed ina suenter l'autra. In conclus è pir reüssi cur che tuttas duas chombras l'han acceptà. Sco Assamblea federala sa radunan las duas chombras federalas communablamain en cas d'occurrènz spezialas, p.ex. per elecziuns (Cussegl federal, Tribunal federal, chanceliera federala / chancelier federal) sco er per retschaiver decleraziuns dal Cussegl federal davart fatschentas impurtantas.

Sco post da stab general dal Cussegl federal coordinescha la Chanzlia federala ils affars dal Cussegl federal. Ella è l'uffizi amministrativ dal president u da la presidenta da la Confederaziun. Ultra da quai è ella il post spezialisà cumpetent per ils dretgs politics, fa las publicaziuns uffizialas (fegl federal, collecziuns da leschas), coordinescha las infurmaziuns da la publicità e maina ils servetschs da translaziun da l'administraziun federala.

Il Cussegl federal, la regenza nazionala, è l'autorità directiva ed executiva suprema (executiva) da la Confederaziun. Dal Cussegl federal fan part set commembras e commembras che vegnan elegids da l'Assamblea federala. Il Cussegl federal è en emprima lingua cumpetent per ils acts guvernativs, el maina e surveglia l'administraziun federala e sa participescha a la legiferaziun.

Il Cussegl nazional è la chombra gronda dal parlament federal che quinta 200 deputadas e deputads. Il Cussegl nazional vegn er numnà la *chombra dal pievel*, perquai che las deputadas ed ils deputads vegnan elegids da las votantas e dals votants, dal pievel, en elecziuns federalas.

Il Cussegl dals chantuns è la chombra pitschna dal parlament federal, la quala dumbra 46 commembras e commembras. Il Cussegl dals chantuns vegn er numnà la *chombra dals chantuns*, perquai che las commembras ed ils commembras valan sco deputads dals chantuns. Ozendi vegnan las cusseglieras ed ils cussegliers dals chantuns elegids en tut ils chantuns da las burgaisas e dals burgais cun dretg da votar, medemamain sco las commembras ed ils commembras dal Cussegl nazional, però tenor las reglas dal dretg chantunal.

Leschas e dretgs

La *constituiziun federala* è la lescha suprema da la Confederaziun e furma la basa giuridica per l'entira ulteriura legislaziun e per l'urden federalistic dal stadi. Ella regla ils dretgs ed ils duairs fundamentals da l'entira populaziun sco er l'organisaziun e las competenzas da las autoritads federalas. Mintga repassada totala (revisiun totala) e mintga midada (revisiun parziala) da la constituiziun federala ston vegnir sutmessas al pievel ed als chantuns per l'approvaziun, quai en furma d'in referendum obligatoric.

Leschas federalas èn conclus da l'Assamblea federala che valan generalmain ed il-limitadamain. Ils conclus stgaffeschon dretgs u duairs per las persunas ch'èn pertugadas directamain. Tals conclus federals legiferativs èn sutmessas al referendum facultativ. Davart leschas federalas urgentas senza basa constituiziunala sto vegnir fatga ina votaziun dal pievel e dals chantuns, q.v.d. in referendum obligatoric.

Ils *dretgs politics* èn ils dretgs fundamentals dal pievel en la democrazia directa; els pussibileschan a las burgaisas maiorennas ed als burgais maiorens da cooperar a la furmaziun dal dretg e da la politica en il stadi. Latiers tutgan il dretg da votar ed il dretg electoral sco er il dretg d'inoltrà iniazias dal pievel u da pren-

der il referendum e da sutscrivere talas dumondas.

Il *dretg electoral* è il dretg politic da far part a l'elecziun dal Cussegl nazional sco electura ed electur. L'uschenumnà *dretg d'elecziun activ* als permetta d'eleger las/ils 200 commembras e commembras dal Cussegl nazional e las/ils 46 commembras e commembras dal Cussegl dals chantuns. Ils burgais e las burgaisas han er il dretg da sa metter sez a disposiziun per in'elecziun. L'uschenumnà *dretg electoral passiv* als permetta da candidar per il Cussegl nazional, il Cussegl federal e per il Tribunal federal. Tgi che ha il dretg electoral, ha er il *dretg da votar*, q.v.d. il dretg da sa participar a las votaziuns dal pievel.

Mintga burgais e mintga burgaisa ha il dretg da lantschar in'iniziativa dal pievel. I sa tracta d'ina inoltraziun cun la quala 100 000 votantas e votants pon pretendere da l'Assamblea federala da repassar cumplettamain la constituiziun federala (revisiun totala) u d'acceptar, d'abrogar u da midar disposiziuns da leschas u da la constituiziun.

Il *referendum* è ina votaziun dal pievel, tar la quala las votantas ed ils votants decidan davart las novas disposiziuns da la constituiziun u davart auters conclus determinads da l'Assamblea federala. L'uschenumnà *referendum obligatoric* sto vegnir exequi, sche l'Assamblea federala ha concludì da repassar totalmain u da midar parzialmain la constituiziun federala u sch'ella ha concludì l'entrada ad in'organisaziun per segirezza collectiva (p.ex. l'ONU) u ad ina communitad supranaziunala (p.ex. l'UE) ubain sch'ella ha concludì ina lescha federala urgenta senza basa constituiziunala. Per acceptar il conclus relativ dovri tant la maiorità dal pievel sco er la maiorità dals chantuns. Tar in *referendum facultativ* vegni, sche 50 000 votantas e votants (*referendum dal pievel*) u otg chantuns (*referendum dals chantuns*) pretendan p.ex. ina votaziun dal pievel davart ina nova lescha federala u ina lescha federala midada u davart in contract da stadi. Il conclus correspundent da l'Assamblea federala entra en vigur, sche la maiorità dal pievel l'accepta.

Auter che l'iniziativa ed il referendum è la *petiziun* in'inoltraziun nunformala en scrit che mintga persuna po drizzar ad in'autorità federala cumpetenta. L'inoltraziun po cuntengnair ina proposta, ina critica u in giavisch; ses object po esser mintga activitad dal stadi. Las autoritads ston prender enconuschientscha da la petiziun però na ston betg responder ella.

Furmas d'eleger e da votar

L'elecziun è la procedura cun la quala persunas pon vegnir clamadas en uffizis determinads u en auters uffizis publics tras las vuschs da las votantas e dals votants u tras las commembras ed ils commembras d'in gremi electoral (p.ex. l'Assamblea federala, il Cussegl federal). L'elecziun da maiorz è la furma d'elecziun tar la quala ils mandats ch'han da vegnir sur-

dads van a la maiorità, entant che la minorità na survegn nagins mandats – er sch'ella è mo pauc pli pitschna. Las reglas da l'elecziun da maiorz valan p.ex. tar las elecziuns dal Cussegl federal e da las derschaders federalas u dals derschaders federals ed en la gronda part dals chantuns tar l'elecziun da la regenza e dal Cussegl dals chantuns sco er per las elecziuns communalas. L'elecziun da proporz percenter è la furma d'elecziun tar la quala ils mandats che ston vegnir surdads vegnan repartids sin la maiorità e la minorità en proporziun cun las vuschs depoidas per ellas. Las elecziuns dal Cussegl nazional èn *elecziuns da proporz*, danor en circuls electorals en ils quals i vegn surdà mo in mandat.

En ils circuls electorals en ils quals igl è da surdar plirs mandats tar l'elecziun dal Cussegl nazional ed en ils quals i vegn fatga perquai in'elecziun da proporz, pon las electuras ed ils electurs stritgar candidatas u candidats sin il cedel electoral prestampà ed inscriber a lur post nums da candidatas u candidats d'autras glistas dal medem circulo electoral. Quest proceder numn'ins *panaschar* (= maschadar). Ins po dentant er inscriber duas giadas il num d'ina candidata u d'in candidat sin il medem cedel electoral. Quest proceder numn'ins *cumular*. Dad in'elecziun *taciturna* discurren, sche l'elecziun vegn fatga en moda che la regenza chantunala declera tut las persunas che figureschan sin las glistas electorals sco elegidas en il Cussegl nazional, perquai ch'i na dat betg dapli candidatas e candidats che mandats en ils chantuns respectivs.

La *votaziun* è la procedura, cun la quala las votantas ed ils votants pon acceptar u refusar ina proposta da l'Assamblea federala u dal pievel. Votar pon els cun il cedel da votar a l'urna (*votaziun a l'urna*) u per posta (*votaziun per correspundenza*) u en il futur sur la rait da datas (*votaziun electronica*). La furma tradiziunala da votar a l'urna vegn ozendi remplazzada adina dapli entras la votaziun per correspundenza e qua e là gia entras la votaziun electronica. Tar la votaziun electronica emplenesch'ins in «cedel da votar electronic» che vegn tramess sur la rait da datas a l'uffizi electoral.

En general è mintga votaziun federala ina «votaziun dal pievel», perquai ch'il resultat en ils chantuns succeda tras la votaziun da las votantas e dals votants, q.v.d. tras il pievel. Ina *votaziun dal pievel* en il vair senn, tar la quala mo il pievel votescha però betg ils chantuns, vegn p.ex. fatga sch'igl è vegnì fatg diever dal referendum facultativ.

La preschentaziun:

Chanzlia federala. Politicamain, chapis Vus? Berna 2003.

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=429
www.chattà.ch

In sguard en la sala dal Cussegl nazional.

